

ОТАШ С. БОШКОВИЋ*
Београд

УДК 321.01:271.222(407.11)-9

Прегледни рад
Примљен: 22.02.2019
Одобен: 18.04.2019
Страна: 133-144

ОДНОС САВЕЗА КОМУНИСТА ЈУГОСЛАВИЈЕ ПРЕМА СРПСКОЈ ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

*Timeo hominem unius libri.*¹

Тома Аквински

Сажетак: Тема овог рада је однос ауторитаризма према СПЦ од краја 50-их до почетка 70-их година 20 века. Аутор овог рада мишљења је да је ова тема актуелна и данас јер анализом тог периода и утицаја једне партије, тада СКЈ на цело тадашње друштво и поређењем са данашњом ситуацијом могу да се уоче велике сличности. Тај однос је произилазио из самог система који је владао у тадашњој СФРЈ. То је био једнопартијски социјалистички систем са самоуправљањем које је у виду „експеримента“ карактерисало цело друштвено уређење. Главни носилац власти био је СКЈ у чијем програму су дефинисани и објашњени сви делови друштва, од економског до политичког уређења. Методом анализе садржаја делова програма СКЈ који се односе на религију и односу комуниста као владајуће партије према СПЦ покушаћемо да на конкретним примерима прикажемо однос СПЦ- држава. Методом студије случаја, компаративном методом и анализом објављене грађе аутор се трудио да сагледа тај однос. Резултати до којих је аутор дошао истражујући ову област могу се окарактерисати као настојање државе да свим расположивим средствима СПЦ држи под својим надзором што је и циљ сваког ауторитативног друштва.

Кључне речи: СКЈ, СПЦ, Програм СКЈ, УДБА, епископ Дионисије, Мрчајевци

У периоду после Другог светског рата, до распада СФРЈ (1992) у односима између СПЦ и државе уочавају се две фазе. Прва фаза обухвата време од 1944. када су комунисти преузели власт и која је трајала до 1958. и друга фаза од 1958. до распада СФРЈ (1992). О првој фази аутор је објавио један рад (Бошковић, 2015: 77–99) и због ограничености простора довољно је нагласити да ову прву фазу када су о верским питањима главну реч водили и одлучивали

* otas.boskovic@gmail.com

¹ Бојим се човека који је прочитао само једну књигу (коју је добро проучио, те би могао бити опасан противник у дискусији, поготову ако је то Библија. Међутим, изрека се данас у том значењу не употребљава: данас кажемо тако за необразованог човека којег ни у шта не можеш убедити). (Vilhar 1990: 287)

разни „николетине бурсаћи и партизанке маре” (Мошин, 2008: 11) карактерише репресија у свим њеним видовима (суђења свештеницима, прогонима, физичким нападима, разним претњама итд) и административне мере (доношења разних прописа којима се маргинализује црква) према СПЦ. После неуспелог покушаја да искорене веру у народу, што су сами и признали у свом Програму, комунисти су одлучили да цркву контролишу пошто је нису разбили. Контролисање је главна карактеристика односа цркве и државе друге фазе. Крајњи циљ ове контроле како истиче Милан Радуловић² „био је да се црква изолује у порту, да се њено духовно зрачење, као и културно и социјално дејство, сведу једино на богослужбени обред док би у јавном животу и свештеници и свештени народ ваљало да безрезервно прихвате и подрже комунистичку утопију.” [Закон о црквама и верским заједницама (ЗЦВЗ, 2006: 15). Тема овог рада су односи између СПЦ и државе у овој другој фази. На опису две студије случаја: случај Дионисије и случај Мрчајевци; први случај почетком шесте деценије а други случај крајем исте деценије XX века описаћемо тај однос.

Програм Савеза комуниста Југославије (1958) и религија

Идеје и мишљења класика марксизма о религији; Маркса, Енгелса, и Лењина као и Јосипа Броза Тита унете су у програм СКЈ који је усвојен на VII конгресу СКЈ (1958) за који се слободно може рећи да је био партијска „библија” преко тридесет година (до распада СФРЈ 1992). Ево шта је програм СКЈ значио за високе партијске функционере. За Едварда Кардеља, једног од секретара СКЈ „Програм СКЈ, без обзира на могућне појединачне грешке и недовољну обраду појединих питања јесте основа наше будуће активности и борбе.” (VII конгрес СКЈ, 1958: 44). За другог секретара СКЈ, Александра Ранковића Програм је такође „основа наше будуће активности и борбе” и на основу њега „биће могуће направити читави низ програма за изучавање појединих питања или појединих области.” (VII конгрес СКЈ, 1958: 119). На основу ових ставова главних партијских актера можемо извући закључак да је Програма СКЈ основа из које се може извлачити свако питање и свака активност према било ком сегменту друштва па сходно томе и односи и активности према религији и цркви. Из програма СКЈ произиласе су разне партијске смернице, идеје и сугестије које су се на седницама партијских актива, конференција и састанака разрађивале а затим практично примењивале и реализовале према свим деловима друштва. Програмом СКЈ у делу Идејна борба комуниста против религиозних и других заблуда и предрасуда, изражен је партијски став о односу власти према религији. Овим ставом се наглашава да полазећи од марксистичко материјалистичког погледа на свет административним мерама се не може отклонити „религија, која се рађа и одржава у одређеним историјским условима материјалне и духовне заосталости људи” (VII конгрес СКЈ, 1958: 392) већ „непрекидним развијањем социјалистичких друштвених односа, ширењем научних сазнања и општим подизањем људске свести, чиме се прогресивно

² Министар вера републике Србије (2004-2007).

остварује човекова стварна слобода и ликвидација материјално-духовних услова за разне заблуде и илузије. Марксизам као поглед на свет и идејна основа практичне делатности комуниста, неспојив је са било каквим религиозним убеђењима. Стога припадност Савезу комуниста Југославије не допушта никакво религиозно веровање (VII конгрес СКЈ, 1958: 393). Други важан акт битан за једнопартијски комунистички систем јесте Статут СКЈ којим се дефинише и поближе одређује ко може да буде члан партије и који су методи рада чланова партије. Члан СК по Статуту „јесте онај ко усваја Програм и Статут Савеза, несебично и активно се залаже за спровођење у живот Програма, Статута и свих одлука Савеза” и што је веома важно у вези религије, партијско „чланство је неспојиво са схватањима и поступцима туђим социјализму као и са исповедањем религије” (VII конгрес СКЈ 1958: 404). Да би дошли до решења свих друштвено-политичких питања „чланови СК се служе убеђивањем као својим основним методом рада.” (VII конгрес СКЈ, 1958: 403). Касније ћемо видети како се практично овај метод примењивао према неистомишљеницима, у овом случају према представницима СПЦ. СФРЈ је била једнопартијска идеолошка држава. У свом реферату на VII конгресу СКЈ (1958) генерални секретар СКЈ Јосип Броз Тито наглашава да је „унутрашњи класни непријатељ социјализма побијеђен” (VII конгрес СКЈ, 1958: 44) да је остао без политичког и економског утицаја али „ипак не треба потцењивати његово латентно дејство у разним облицима, кад год му се за то пружи прилика. Ово латентно присуство непријатеља социјализма не треба потцењивати, нарочито због тога што се са стране, са Запада, противници наше социјалистичке стварности свим силама упињу да активирају те унутрашње непријатељске елементе социјализма, да би помоћу њих, ако не баш онемогућили, а оно бар укочили и компромитовали нашу социјалистичку стварност пред спољним свијетом.” (VII конгрес СКЈ, 1958: 44). У непријатеље социјализма као што смо раније истакли сврстана је и СПЦ. Однос државе и религије односно верских заједница које исповедају одређену религију регулисан је Законом о правном положају верских заједница (1953) када је донета и Уредба о Савезној верској комисији по којој је ово тело „политичко-саветодавни орган СИБ-а” односно Владе за послове у вези државе и цркве а 1956 год. донета је и Уредба о организацији и раду републичке Комисије за верска питања НР Србије под надзором Извршног већа НР Србије (републичке Владе) (Записници са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије, 2012: 18-41). Као политичко саветодавни органи савезне односно републичке владе верске Комисије су биле у саставу Одбора за унутрашњу политику који се бавио безбедношћу земље на чијем се челу налазио Александар Ранковић на савезном нивоу а на републичком Слободан Пенезић – Крцун. Зато су ове Комисије и називане Верска Удба (Вељко Ђурић Мишина, 2012: 22) и због председника комисија који су углавном били партизански официри од којих само један није имао чин партизанског генерала на челу савезне Комисије (Вељко Ђурић Мишина 2012: 22). У одељку Програма СКЈ под називом *Положај и улога државног управног апарата* наглашен је значај органа унутрашње безбедности „на подручју заштите социјалистичке изградње и безбедности грађана” (VII конгрес СКЈ, 1958: 336) као и веома значајан став да „ор-

гани унутрашње безбедности представљају значајно неопходно оружје социјализма.” (VII конгрес СКЈ, 1958: 336). Држећи се партијских докумената Комисија за верска питања НР Србије је послала поверљиво упутства потпретседницима НОС (Народни одбор среза) који су били задужени за рад на верским пословима. У местима где су седишта епископа „председници односно потпредседници НОС треба да ступају у контакте са њима не само на молбу епископа, него и по властитом позиву. У разговорима који ће се том приликом водити не трба се задржати само на конкретном предмету ради којег је дошло до састанка, него третирати и остала политичка питања (на пример, сада пут Председника Републике у посету неким земљама Азије и Африке, питање наше спољне политике уопште, изградње земље, питање Македонске православне цркве итд.), јер ће се и на тај начин вршити утицај на њих” (Записници са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије, 2012: 685). Ово је у складу са методом убјеђивања којим се прибегло после вишегодишњег насиља и тортура према неистомишљеницима односно класним непријатељем. У истом упутству се даље наводи сарадња са СУП среза на следећи начин: „За праћење верског живота у срезу потпредседник треба да прибавља материјал од постојећих подручних органа, а исто тако за информације може да се обрати СУП среза, који располаже најбољим подацима о томе. Уопште, координација са СУП треба потпуно да се оствари” (Записници са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије, 2012: 18-41). Ево како један од удбаша, Миодраг Мића Зечевић задужен за верска питања у својим мемоарима *Тако је било* на сликовит начин описује како се решавао однос са СПЦ. „Боби Радосављевић је био члан Савезне владе и председник Комисије за верска питања. На предлог ове комисије Влада без обавештења јавности одреди епископима плате у висини плате савезног министра (тада 71 хиљаду динара), издвоји средства да се обнове седишта епископа која су се звала епископски дворови и средства да се покрију расходи послуге, која је углавном била састављена од жена и радила за потребе епископа. Ту су била и друга средства за потребе Патријаршије, Синаја, Свете горе и неких манастира. Свештеници су тада добили социјално и здравствено осигурање, али не и редовне плате јер су великодостојници сматрали да они зарађују вршећи верске обреде за потребе народа. Наравно, све је то урађено у оквиру центлменског договора, без јавности.” (Зечевић, 2010: 192-193). Да ли су сви епископи били подмићени на овај начин нема чврстих доказа док се не отворе архиви. За свештенике из БиХ се зна. Иван Бешлић је у приватном издању на преко 2500 страница у четири тома објавио књигу докумената сарадника УДБ-е у БиХ. Књига под називом *Čuvari Jugoslavije-suradnici Udbe u Bosni i Hercegovini* [Bešlić 2003] у четвртог тому садржи списак Срба сарадника УДБЕ где се налази име епископа бањалучке епархије др Андреја (Фрушића) (Bešlić, 2003:637) под псеудонимом „Тимок” (Bešlić, 2003:45) и доскорашњег епископа дабро-босанског Василија (Качавенде) (Ivan Bešlić, 2003:638) под псеудонимом „Павле.” (Bešlić, 2003:522) Међутим било је и епископа који су били „тврд орах” који су истрајали на свом путу борбе против комунистичке једнопартијске диктатуре. Један од њих је био епископ Америчко-канадске епархије Дионисије (Миливојевић).

Случај дионисије

Као што смо навели тоталитарна партијска власт настоји да контролише све сегменте друштва. Најпластичнији пример како је комунистичка власт контролисала СПЦ јесте Свети архијерејски сабор. Свети архијерејски сабор је највише представништво јерарха у Српској православној цркви. Он је „црквенозаконодавна власт у пословима вере, богослужења, црквеног поретка (дисциплине) и унутрашњег уређења цркве.” (Перић, 2006: 257). Сабор представља врховну судску власт у оквиру Цркве. Председник Сабора је патријарх а чланови су сви епархијски и викарни епископи. Извршни орган (извршна власт, црквена влада) Светог архијерејског сабора јесте Свети архијерејски синод. Синод у фебруару или марту сазива Сабор у редовно заседање између Васкрса и Духова текуће године (Сабор заседа сваке године). По Уставу СПЦ Синод утаначује дневни ред седница Сабора. .” (Перић, 2006: 257). „По доношењу одлуке о сазивању Сабора Синод би, истога дана, поштујући обавезе према државним властима” (Ђурић, 2012: 191). обавештавао Савезну и Републичку комисију за верска питања (СКВП и РКВП) о дневном реду. Чак су и представници комисија учествовали у састављању дневног реда а председник СКВП је посеђивао уочи Сабора патријарха. (Ђурић, 2012: 191-228). Ово је у супротности са чланом 25 Устава ФНРЈ по коме је „Црква одвојена од државе” (Устав ФНРЈ 1946) и по коме су у истом члану „Верске заједнице, чије се учење не противи Уставу, слободне у својим верским пословима и у вршењу верских обреда” (Устав ФНРЈ 1946). Овај члан Устава је у нешто измењеном облику унет, разрађујући општа начела Програма СКЈ и у Устав СФРЈ (1963). Преко Синода и Сабора комунистичка власт се обрачунала са епископом америчко-канадске епархије Дионисијем што је довело до првог раскола (1963) у историји СПЦ. Постоје два мишљења у вези овог раскола. Једни сматрају да је тај раскол „црквено-канонске” а други „национално-политичке природе” (Благојевић, 2005:113). Аутор овог текста је присталица другог мишљења а да је црквено-канонско рашчињавање епископа Дионисија пилатовско (комунистичко) прање руку од целе ствари. Епископ Дионисије је постављен за епископа америчко-канадског 1938 год. За време и после II светског рата изјаснио се за покрет Драже Михаиловића и остао веран покрету до краја. Активно је учествовао и залагао се у прихватању српских избеглица, ратних заробљеника и присталица покрета Драже Михаиловића који нису хтели да се врате у земљу. У периоду од 1946-1952 год. око 63 000 Срба је усељено у САД (Ђурић 2012, 440-441). То није остало непримећено код нових власти које су пратиле рад и понашање свештеника који су били у емиграцији. Југословенске власти су сматрале да је већина свештеника у емиграцији непријатељски расположена према ФНРЈ и да активно сарађује са политичком емиграцијом. Поводом тога 1955 год. Државни секретаријат иностраних послова (ДСИП) је направио анализу о раду политичке емиграције у САД где је наглашено да су „ове избеглице, непријатељски расположене према новој Југославији, уживају сву благонаклоност америчких власти, пуну моралну подршку, а вероватно и материјал-

ну. Њима је у Америци дозвољено да развијају своју непријатељску пропаганду против наше земље, а да их у томе ниједна америчка власт не спречава...С друге стране, нашим конзулима у САД се на разне начине отежава контакт са овим политичким избеглицама како се на њих не би утицало да измене свој став када сазнају истину о новој Југославији” (Радић, 2002: 304). 1956 год. у Питсбургу је одржан Осми епархијски црквено-народни сабор на коме је донето неколико одлука које су изазвале буру у Патријаршији. На овом сабору тражено је од Патријаршије да се убудуће за „свештенике вамеричко-канадске епархије узимају искључиво деца овде рођена” да патријарх преда епископу Дионисију управу над црквеним деловима у земљама Средње и Јужне Америке, да су „просперитет, јединство и слога српске емиграције у свету аксиоми америчко-канадске епархије” (Радић 2002, 304] и да црквено-народни сабор протестује против „притисака који безбожни комунистички режим врши над СПЦ у Југославији.” Радић 2002: 304]. Ове одлуке као и скидање југословенске заставе са зграде Генералног конзулата ФНРЈ у Торонту а потом и спаљивање у цркви Св. Саве 1957 год. имало је за последицу састанак председника СКВП Добривоја Радосављевића и патријарха Викентија фебруара следеће године (Радић, 2002: 309). Историчарка Радмила Радић у својој књизи *Држава и верске заједнице* овај сусрет описује на следћи начин: „Радосављевић је рекао патријарху да је Дионисијева ситуација тешка (иако он ни као човек, ни као родољуб није на месту), јер се на њега врши велики притисак и од „политичко-четничке багре”, а можда и од званичних америчких органа” (Радић , 2002: 309). Једна од тачака дневног реда на заседању Сабор исте године била је посвећена епископу Дионисију и његовом раду. Тада је под притиском СКВП донета одлука у интересу СПЦ којом треба „Умолити Његово Преосвештенство Епископа америчко-канадског Господина Дионисија да се у писменом општењу са Светим Архијерејским Синодом и Сабором служи изразима који доликују угледу Светог Архијерејског Синода и Сабора, и Њега самог као Архијереја” (Радић, 2002: 310). У овај проблем америчко-канадске епархије умешала се и УДБА. Поменути Миодраг Мијо Зечевић који је тада био задужен за рад са верским заједницама у својим мемоарима о овом случају каже следеће: „Својевремено заједнички проблем цркве и државе био је епископ северноамерички Дионисије родом из Кусатка, села код Смедеревске Паланке...Није много ценнио патријарха и Свети синод, а радио је противу државе помажући српску политичку емиграцију и противнике нове власти. Преко УДБ-е на студије „послата” му је једна земљакиња, о којој се он усрдно и дуго старао...По природи боем, љубитељ жена и лепог живота, више бизнисмен него верски човек...није хтео да долази на позиве патријаршије у земљу јер се бојао да ће му бити забрањен повратак у Северну Америку а он постављен за епископа у неком крају наше земље” (Зечевић, 2010: 193) Студенткиња која је „послата” епископу од стране УДБ-е јесте Радмила Милентијевић, у СР Југославији министарка без портфеља у Влади Милана Панића 1992 год. и министарка информисања Републике Србије 1997-1998 у Влади Мирка Марјановића. Да се ради о њој сазнајемо из захтева који је упутио патријарх Герман секретару СКВП Милоју Дилпарићу 1963 год. којим се траже докази против епископа Дионисија у вези

његовог неморалног начина живљења (Радић, 2002: 328). 1963 год. је била веома значајна за епископа Дионисија и његов положај. Због тога је потребно у овом политиколошком чланку користити се историјским методом приказивања догађаја који су веома битни за „случај Дионисије.” У СКВП јануара месеца разрађен је план у десет тачака за акцију „против антијугословенског дела свештенства у емиграцији.”³ По овом плану епископ Дионисије је једино поменуто и нико више у десетој тачки из чега можемо закључити колики је значај њему придаван. 7 фебруара 1963 год. одржан је у Либертвилу епархијски црквено-народни Сабор на коме је епископ Дионисије према информацијама Амбасаде у Вашингтону говорио о борби против Ј.Б.Тита и комунизма. Крајем марта састављен је у СКВП документ у коме су „побројане све кривице епископа Дионисија” (Радић, 2002: 328) на основу чега ће бити састављена оптужница против њега 16 октобра 1963 год. на 38 страница (Стефановић, 1988:101). 15 јула 1963 год. СКВП одржала је састанак на коме су присуствовали Петар Стамболић, председник СИВ-а, Слободан Пенезић-Крцун, председник ИВ Србије и Мато Радуловић, потпредседник СКВП. На састанку је утврђено придржавајући се плана од десет тачака да акције против Дионисија и његове епархије треба ограничити на црквени ниво како „се противницима не би могли дати аргументи о мешању државе” (Радић, 2002: 337) у проблеме цркве. Пре него што је подигнута оптужница на ванредном заседању СА Сабор 27. јула установљава да је „епископ Дионисије погазио своју архијерејску заклетву

³ На овом месту потребно је навести у целини План од десет тачака : „1. Припремити преглед свештеника-емиграната по вероисповестима са подацима о њиховој антијугословенској активности, мјестима одакле су као свештеници отишли ван, као ми где се сада налазе. Најтеже случајеве 30-40 издвојити и усредочити се на њих. 2. У облику информације упознати све републике са потребним делом материјала кога би слали на терен са инструкцијама о начину коришћења. 3. Захтев (писмени) врховима верских заједница у земљи у циљу заузимања става према непријатељски активним свештеницима у емиграцији, који се било којим средствима боре против ФНРЈ. Мере које захтевамо а) осуда, б) ограђивање, ц) позивање преступника на црквени кривични поступак ради кажњавања све до изопћења, д) попуна жупа односно парохија вани. Све то са циљем диференцијације и изоловања антијугословенског свештенства вани. Јер је несхватљиво да свештеници који припадају одређеним црквеним јединицама у Југославији истовремено раде на рушењу поретка у земљи. 4. На том плану користити свештеничка удружења у земљи да се до максимума заложу у борби против непријатељски активних свештеника у емиграцији: а) резолуције и захтеви односним поглаварима верских заједница да они предузимају одређене мере, б) сталешка штампа да се ангажује на тој линији, ц) такође ангажовати матице исељеника- 5. Разговор са поглаварима појединих жупа и парохија са чијег су терена свећеници емигранти-у смислу наших захтева (тачка 3). 6. Разговор са бискупима и епископима појединачно са чије су бискупије (епархије) свећеници емигранти. Са таквим притиском одоздо планирати: 7) Демарш (неке врсте) код римокатоличког епископата, Патријаршије и највишег руководства других верских заједница. (Са одређеним специфичним разликама). 8. Мобилизација наших позиција вани: а) ангажовати позитивније црквене општине, б) исељеничке организације, њихову штампу, радио часове итд. ц) везе наших верских заједница са црквама дотичних земаља. (Можда и њих снабдети са неким документованим подацима, разговори са њима итд.). 9) Будуће црквене делегације, које одлазе у посету иностранству, оријентисати не само у досадашњем правцу, него у смеру акције. Наравно у сарадњи са врховима верских заједница у земљи (СПЦ, МПЦ, све протестантске верске заједнице). 10. У склопу овог плана значајно место заузима акција за смењивање Дионисија-иницијатива наших из САД” (Архив Југославије, СКВП, 144-65-522. Радмила Радић 2002: 325-326).

и изгубио услове из чл. 104 Устава СПЦ предвиђене за положај епархијског епископа, и на основу чл. 111 Устава СПЦ разрешава га дужности епархијског епископа” (Жујовић, 1990: 46). Овде се треба укратко осврнути и на тадашњи међународни положај ФНРЈ и њене односе са САД. После сукоба са Совјетским Савезом (1948) који је у почетку изгледао као партијска „породична свађа” (Животић, 2015: 5). ФНРЈ је после економске блокаде земаља Совјетског блока дошла у веома тешку економску ситуација. Излаз из те ситуације је потражен на Западу, пре свега у САД што је верификовано на Вашингтонској конференцији 1951 год. када је ФНРЈ приступила систему америчке војне помоћи у случају агресије са Истока (Животић, 2015: 5-49). После ове конференције неколико се пута покретала иницијатива о званичној посети Јосипа Броза Тита САД (Богетић, 2012: 139-142), али све су иницијативе биле безуспешне све до 1963 год. када је 7.априла Тито упутио писмо председнику САД Џону Кенедију у коме се наводи да верује (Ј.Б.Тито) да је „и у интертесу Сједињених Држава, да владе наших земаља учине све што је неопходно да се заустави овај процес слабљења и кварења наших односа” (Југославија – САД, поруке председника Југославије и САД, 1944-1980: 42). После ове поруке следећег месеца у званичну посету Београду стигао је државни секретар САД Дин Раск (Šulcinger, 2011: 458) са позивом Ј. Б. Титу од председника Кенедија да посети САД. Ј.Б.Тито је посетио САД 16.октобра 1963.год. Тим поводом у Чикагу, Њујорку и Вашингтону српска емиграција је организовала демонстрације против Титовог доласка у САД. Демонстранте је у Вашингтону предводио лично епископ Дионисије са шест свештеника из своје епархије. На транспарентима које су носили демонстранти писало је: Тито, тројански коњ Москве, Тито мрзи Америку али воли америчке доларе, Тито је масовни убица српског народа, Кенеди не рукуј се са убицом, Тито је убио ђенерала Дражу Михаиловића, Гангстер Тито, Доле крвави комунистички диктатор! итд. И повицима : „Убицо, убицо!”, „Разбојниче!”, „Тиранине!” (Бељаковић, 1964: 31-33). Током демонстрација претучен је и пратиоц Ј.Б.Тита генерал Милан Жежељ (Бељаковић, 1964: 28). Иако је добио званично извињење од председника Кенедија и државног секретара Дина Раска због „инцидента” приликом посете САД, у Београду је оцењено да су „бес и мржња коју су испољавали југословенски емигранти према Титу допринели даљем еродирању његовог ауторитета у очима америчке јавности и америчких конгресмена” (Богетић, 2012: 152). Да ли случајно или не истог дана 16.10.1963 год када је Ј.Б.Тито ступио на тло САД Синоду је уручена оптужница против (развлашћеног) епископа Дионисија (Богетић, 2012: 144). Оптужница је била подељена у више делова да би се што више облатио епископ: Канонска непослушност епископа Дионисија, епископ Дионисије душевни болесник, епископ Дионисије и жене, Дионисије и хомосексуалци, Морални лик Дионисија, епископ Дионисије интригант (Стефановић, 1988: 99). Од 12-14 новембра 1963 год. у Либертвилу одржан је црквено-народни сабор Дионисијевих присталица на коме је проглашено одвајање епархије од Мајке, СПЦ (Жујовић, 1990: 48) када је изабран Иринеј Ковачевић за викарног епископа. Следећег месеца председник СКВП Мома Марковић се састао са патријархом Германом у вези епископа Дионисија након чега је у СКВП нап-

рављен списак мера „ради сређивања” стања у СПЦ. Једна од мера са списка јесте „што хитније доношење пресуде по кривици епископа Дионисија” (Радић, 2002: 344). На свом редовном заседању СА Сабора који је сазван раније (27. фебруара-7. марта) 1964 год. једногласном одлуком по кривицама из оптужнице епископ Дионисије је кажњен лишењем епископског и монашког чина. Следећег месеца у СКВП у присуству представника ДСИП-а, ССУП-а, Савезног секретаријата за информисање и Савета за питње исељеника одржан је састанак на коме се расправљало о СПЦ у САД и Канади. „Констатовано је да су дотадашњи резултати рада државних органа добри и да је постигнут први и основни задатак да се део цркве у дијаспори истргне испод утицаја екстремне емиграције и тиме ослаби утицај антијугословенске активности српске емиграције у целини” (Радић, 2002: 348) Мирослав Мајкл Ђорђевић, српски емигрант, недавно је објавио књигу о америчко-српским односима у којој пише „да се добро зна, до раскола је формално дошло због црквене јурисдикције, али је, заправо, тиме потврђено да комунисти имају утицај на Цркву” (Ђорђевић, 2016: 25).

Случај Мрчајевци

Као пример комунистичке пропаганде у непостојање бога описаћемо случај који се десио поводом једне телевизијске емисије која је емитована 23. јануара 1969 год. на телевизији Београд. Претходне године успешно је обављена мисија из свемирског програма Apollo 8 када је први пут летилица са људском посадом ушла у месечеву орбиту и направила снимке земље што је било од великог начуно-технолошког напретка. Поводом овог догађаја познати новинар ТВ Београд Јован Шћекић направио је емисију „Видик” у селу Мрчајевцима. За учеснике емисије изабрао је локалног свештеника Миодрага Арсенијевића, чачанског одборника Миливоја Петровића, познатог текстописца народних песама Обрена Пјевовића и члана САН-у Владимира Тошића. Главно питање које је поставио новинар било је: постоји ли Бог после лета човека у космос? Сви учесници емисије одговорили су да Бога има упркос научно-технолошком напретку а као потврду вере у Бога свештеник је навео да у селу од 5000 становника само 60 кућа не прима свештеника. „Ја сам у овом селу парох скоро осамнаест месеци. Када сам дошао овде, није ме примало 160 кућа. Сада је тај број спао на 60 кућа али и код њих идем. Ноћу крштавам и венчавам а у сутон опевавам” (Џомић, 1997: 266) изјавио је свештеник. После ове емисије и изјаве у њој свештеника Арсенијевића на сцену ступа „држава” са својим апаратом у демантовању изјаве и раскринкавању „непријатеља” самоуправног друштва. По устаљеној пракси кренуло се осудама на заседањима партијских комитета од сеоских, месних до градских као и на седницама одбора ССРН-а. Критике и осуде свештеника на партијским састанцима и на седницама одбора ССРН-а представљају пример тоталитарног и аутократског система у односу на појединца и његово место у том систему. Прва мера која је задесила учеснике поменуте емисије било је искључење из ССРН-а

(Џомић, 1997: 267). После је уследила осуда и блаћење преко штампе. У *Чачанском гласу* је наведено да су учесници емисије и „неколицина сељака за време рата били на страни четника” а да сада преко свештеника непријатељ „појачава свој рад” (Ђоковић, 1969). Ево још неких наслова из тадашње штампе у вези овог случаја; „Партијски састанак због Бога и телевизије” и „Погрешили због Бога”(Експрес политика), „Има ли Бога у Мрчајевцима” и „Комунисти београдске телевизије упутили писмо Мрчајевчанима” (Политика), (Џомић, 1997: 267). Ако анализирамо изјаве са састанка СК у Мрчајевцима поводом ове емисије и случаја „мрчајевачког пароха” видећемо право лице система социјалистичког самоуправног друштва. Пре него што пређемо на анализу појединих изјава са партијског састанка у Мрчајевцима потребно је одговорити на питање: зашто се тако жестоко реаговало на поменуте изјаве учесника емисије а посебно свештеника Арсенијевића? У цитираној изјави свештеник је не слутећи ударио на саме темеље постојећег система односно на Програм СКЈ, на комунистичко свето писмо. Износећи тврдњу да и у 60 кућа за које се сматрају да су комунистичке, ноћу одлази да „крштава и венчава” огрешо се о Програм СКЈ у већ наведеном делу из Програма да је „марксизам, као поглед на свет и идејна основа практичне делатности комуниста, неспојив са било каквим религиозним убеђењима” и да „припадност Савезу комуниста Југославије не допушта никакво религијско веровање” (Манифест КП и Програм СКЈ, 1983: 316). А из свештеникове изјаве да се закључити да су комунисти, који се декларишу као атеисти дволични и непоздани чланови Савеза комуниста чим примају свештеника кућама и то тајно. Тек ће се са појавом књиге Едварда Кардеља непуну деценију касније „Правци развоја политичког система социјалистичког самоуправљања” (1977) почети да расправља о томе да ли религиозни људи могу да буду чланови партије. Сада ћемо прећи на анализу изјава мрчајевачких комуниста о овом случају. Ово је пример, шаблон како се тада вршио обрачун са неистомишљеницима. Иако је емисија имала документаран карактер о једном догађају власт (комунисти) ће је сматрати политичком емисијом. Из изјава (Ђоковић, 1969) мрчајевачких комуниста закључујемо да се ради о непријатељској групи. „Прва три четири учесника били су активни четници за време рата, а други су били везани за њих” (Џомић, 1997: 268). каже један од давалаца изјаве и окупљали су се у кући једног од учесника у емисији. „Чуди ме да се сада негира нешто што је наука доказала. Овом емисијом је све згажено, па би неко морао да одговара за то. Ја сам те вечери у телевизији видео непријатеља” (Џомић, 1997: 269). изјављује други учесник. „Иза ових ситних ствари стоји нека крупна риба” (Џомић, 1997: 271) изјављује трећи учесник. Да би се спречио утицај ове „непријатељске групе” како ју је један од дискусаната препознао на састанку је одлучено да се уједине, буду ближи, јачи и чвршћи јер су многима од њих „извадили срце” како је изјавила једна од партијских активисткиња на том састанку (Џомић, 1997: 271). „Ми не смемо дозволити да нам приличан број ОМЈАДИНЕ падне под утицај социјализму туђих схватања у првом реду класног непријатеља који се у свом раду и деловању служи овде православљем и национализмом, а у другим срединама католицизмом и опет национализмом. То значи да СК, у првом

реду, па и све остале друштвено-политичке организације треба више и организованије да се боре против непријатеља свих боја, а то ће и постићи интензивнијим радом уопште, а на идеолошком напресе” (*Чачански глас* 1972) наводи се у закључку са Састанка Општинског комитета СК у Чачку на ком су критиковане негативне појаве у друштву. На овом примеру видимо како пролазе непријатељи комунистичке утопије, а ово је и пример понашања и данашњих партијских органа. Овде можемо поставити питање: за ових скоро педесет година да ли се променило нешто у понашању партијских органа и њихових чланова? Поменути свештеник Миодраг Арсенијевић је касније (1972) погинуо у саобраћајној несрећи а народ је остао у уверењу да га је ликвидирала тајна полиција (УДБА) због поменутих изјава (Џомић, 1997: 273).

*

**

Сврставши цркву у „непријатеља” социјализма југословенска власт је попут тоталитаристичког (стаљинистичког) система који „измишља” и „прогања” непријатеља произвела два највећа непријатеља људи, страх и наду. Владајући страхом и дајући лажну наду „у светлију будућност” овај једнопартијски комунистички систем се урушио сам по себи иако многи учесници тог урушавања и дан данас тврде и убеђени су у разне теорије завера да је систем пропао не што није добар него је сметао светским моћницима. У потврду овог става навешћу мишљење једнопартијског апартчика из тог времена. На једној од седница РКВП Србије (1962) члан те комисије (Милослав Гоња) у духу партијског Програма је изрекао ову реченицу: „Изгледа да ће за једно 10–15 година свештеници одумрети” и запитао се „да ли ће се то догодити са религиозним масама?” (Записници са седница Комисије за верска питања НР/СР Србије, 2012: 389). Данас, после урушавања тог система сведоци смо да СПЦ игра велику улогу у систему а да су многи који су учествовали у разним осудама и критикама религије постали „верници.”

Литература:

1. Beljaković, Miodrag (1964): *Brozovo stradanje u Sjedinjenim Američkim Državama*, Srpski kulturni klub „Sv. Sava”, Njujork
2. Bogetić, Dragan (2012): *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-1971*, Institut za savremenu istoriju, Beograd
3. Blagojević, Gordana (2005): *Srbi u Kaliforniji: obredno-religijska praksa i etnicitet vernika srpskih pravoslavnih parohija u Kaliforniji*, Etnografski institut SANU, Beograd
4. Bošković, Otaš (2015): *Odnos nove vlasti prema SPC 1944-1958*, Politička revija, XLV,3:77-99, Beograd
5. Đoković, Milan (1969): *Gde je bog u Mrčajevcima posle leta u kosmos*, Čačanski glas 29,1
6. Čačanski glas (21.1.1972)
7. Đorđević, Miodrag Majkl (2016): *Decenija iluzija*, Clio, Beograd
8. Đurić, Veljko Mišina (2012): *German Đorić, patrijarh u obezboženom vremenu*, Manastir Slanci, Beograd
9. Životić, Aleksandar (2015): *Vašingtonska konferencija 1951*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i INIS, Beograd

10. Žujović, Gordana (1990): *Episkop Hrizostom, život i rad*, Sveti arhijerejski sinod SPC, Beograd
11. *Zakon o crkvama i verskim zajednicama* (2006): Službeni glasnik, Beograd
12. *Zapishnici sa sednica Komisije za verska pitanja NR\SR Srbije* (2012): INIS, Beograd
13. Zečević, Miodrag Mića (2010): *Tako je bilo*, Nolit, Beograd
14. *Jugoslavija-SAD, poruke predsednika Jugoslavije i SAD 1944-1980* (2014): Arhiv Jugoslavije, Beograd
15. *Manifest KP i Program SKJ* (1983): Komitet organizacije SKJ u JNA, Beograd
16. Mošin, Vladimir Aleksejevič (2008): *Pod teretom*, Gradska biblioteka, Pančevo
17. Perić, Dimšo (2006): *Crkveno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd
18. Radić, Radmila (2002): *Država i verske zajednice 1945-1970 knj. 2*, Institut za noviju istoriju, Beograd
19. Stefanović, Živan (1988): *Srpska crkva pod komunizmom – Crkveni raskol*, Čikago
20. *VII kongres SKJ* (1958): Kultura, Beograd
21. *Ustav FNRJ* (1946): Beograd
22. Dzomić, Velibor (1997): *Stradanje Srbske crkve od komunista knj. 1*, Svetigora, Cetinje
23. Bešlić, Ivan (2003): *Čuvari Jugoslavije: suradnici UDBE u Bosni i Hercegovini* (urednik: Ivan Bešlić), Tom IV. Posušje
24. Vilhar, Albin (1990): *Latinski citati*, Matica srpska, Novi Sad
25. Šulcinger, Robert (2011): *Američka diplomatija od 1900. godine*, Udruženje za studije SAD u Srbiji, Beograd

RELATIONS SCJ WITHIN SPC

Summary: The subject of this paper is relation of authoritarianism to SPC from the end of fifties to the beginig seventies years 20th century. Author has a thing that topic is popular because analysis this period and infulence a political party , then SCJ on whole then society and comparation with today’s situation great resemblance can be observed. That relation was be a result of then system who ruled. That was a one-party socialistic system with self-managment in the form of one experiment characterized whole social organization. Main ruler in SCJ in wich program are explained and defined all parts,from sociaty-economic to political organization. Method of content analysis partis of programs SCJ which refer to religion and relation communists like ruler party which SPC we will try on concrete examples we show relation SPC – state. Comparative and istorical method and analyse published paper, author are tried to looked at that relation. The results to which is author came searching this topic can bi characterize like effort of country trying to get all alternative resourses SPC keep under control. Country is through party apparatus and UDBE kept under control and often unauthorized method this service influenced on authorities SPC and clergy and isolates and diminishes the impact in sociality which is the final goal all authoritative regime like was then FNRJ (from 1963, SFRJ). Arranging church to enemies of socialisam, Yugoslav govermant are like a totalitarianisim system like inventing and pursuing enemies produced two the biggest enemies in the people, fear and hope. Ruling the fear and keep fake hope in brighter future, this one-party’s communists system are chrushed by itself although many participans that collapse today claim, they are convinced in many conspiracu theories that system failed not because it’s not good,failed because it bothered by great powers.

Key words: SCJ, SPC, Program SCJ, UDBA, Bishop of Dionysia, Mrcajevci